

УДК [56:1](44) «18» (092)

**АЛЬБЕР ГОДРІ ЯК ФІЛОСОФ ПАЛЕОНТОЛОГІЇ
(ДО 190-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)***Ганна Дефорж*

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
Україна, 25006, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1
e-mail: deforzhav@rambler.ru

Жан Альбер Годрі (1827-1908)

Жан Альбер Годрі (1827-1908) – видатний французький палеонтолог і геолог XIX ст. [1]. І хоча це визнаний класик палеонтології, його ім'я сьогодні майже забуте. І це при тому, що у свій час він став професором природничої історії Франції. Це був перший палеонтолог, який увійшов до когорти «безсмертних» – членів Паризької академії наук. Те, що його було обрано до складу такого поважного й авторитетного закладу, свідчило про визнання палеонтології як окремої науки з боку видатних представників французької та світової ботаніки, зоології та геології [2, с. 138].

Разом з цим А. Годрі вважається одним з перших палеонтологів-еволюціоністів, його ім'я серед тих, хто започаткував еволюційну

палеонтологію [3, с. 112]. Увесь науковий світ знає його за класичним описом неогенової фауни хребетних тварин, відкритої поблизу с. Пікермі, що у Греції. Власне А. Годрі здійснив один з перших синтезів та узагальнень картини «реальної еволюції», як вона малювалася згідно палеонтологічних даних його часу. Вчений частково поділяв погляди на еволюцію, але заперечував ідею Чарльза Дарвіна про природний добір. Він вважав, що Бог допустив би тільки покращення, а не знищення видів. А. Годрі вбачав призначення палеонтології у доказах розумного задуму. З цього приводу російський вчений-філософ І. Ігнат'єв зазначає: «А. Годрі спирався на філософський фундамент спиритуалістичної онтології у дусі Г.В. Лейбніца, частково піднімаючись до рефлексії богословських проблем» [4, с. 85].

Альбер Годрі займався в основному викопними ссавцями. Він написав чимало наукових праць, з яких у першу чергу слід виділити таку: «Наступність у розвитку тваринного світу у геологічному часі» («Les enchainements du monde animal dans les temps geologiques»), у 3-х томах (1878, 1883, 1890). У цій праці вчений здійснив спробу довести зв'язок між фауною палеозою, мезозою та ссавцями третинного періоду. Однак, на особливу увагу заслуговує праця А. Годрі «Палеонтологія» (Le paleontologie philosophique). Російською мовою ця книга вийшла у світ у 1896 році [5]. Нещодавно серія «Из научного наследия мировой философской мысли», яка видається у Москві видавничою групою «URSS», перевидала дану працю як рідкісну книгу [6]. Назва книги «Философские аспекты палеонтологии» надана видавничою групою – так вона точніше передає назву книги А. Годрі з французької мови.

У даній книзі А. Годрі відзначає, що весь органічний світ представляє собою велике ціле, розвиток якого можна простежити подібно розвитку особини [6, с. 5]. Як зазначає рецензент книги І. Ігнат'єв, «ця холістична,

лейбніцівська настанова різко протиставляла еволюційні уявлення А. Годрі механічним, організоцентричним поглядам Ч. Дарвіна та його послідовників» [4, с. 85]. Це простежується з таких слів А. Годрі: «Стверджують, що тварини, які належали різним геологічним епохам, вступали між собою у боротьбу, причому сильніші долали слабкіших і поле битви залишалося за найкраще обдарованими. Таким чином, згідно цього погляду прогрес представляє рівнодіючу битв і страждань попередніх епох. Не такі уявлення витікають з вивчення палеонтології. Історія світу тварин виявляє еволюцію, в якій все також поєднується, як у послідовних перетвореннях зерна, яке стає чудовим деревом, що покривається квітами та плодами, або яйця, яке перетворюється на складну та чудову істоту... Те ж слід сказати про давні організми: їх функції були менш удосконаленими, але їх органи перебували у відповідності з функціями: все було чудово упорядковано. Геологічний світ не був ареною винищення, а був величною та спокійною сценою» [6, с. 12].

А. Годрі поділяв уявлення Г.В. Лейбніца, що природа є простою, удосконаленою та не робить стрибків. Це зробило його одним з перших градуалістів і прогресистів. У своїй праці А. Годрі зазначав: «розмаїття органічного світу зростало поступово» [6, с. 21]. Або ще такі слова: «У течії віків усякий організм поступово розвивався, допоки не сягнув максимуму удосконалення» [6, с. 22]. Ще таке: «Але розвиток цей протікав нерівномірно, чому сприяли і зовнішні умови» [6, с. 66-67]. Звичайно, ці висловлювання А. Годрі свідчать, що він був дуже близьким до другого закону Ж.Б. Ламарка про прагнення організму до досконалості.

Важливою заслугою А. Годрі є також те, що він вперше зробив у загальнотеоретичній формі еволюційне трактування геологічної послідовності викопних організмів і зробив з неї головний стратиграфічний висновок: стадії еволюції різних груп організмів, які відображені у змінах їх головних структурних типів, «дають чудові способи визначення головних епох» [6, с. 59]. З цього приводу А. Годрі казав: «Якщо палеонтологія дозволяє нам простежити за правильною еволюцією світу, то, очевидно, що стадія розвитку викопних повинна відповідати їх геологічному вікові. Тоді стає зрозумілим, чому якісь викопні не зустрічаються на такому-то рівні. Геологи, які приносять нам кістки хребетних до лабораторії нашого музею для визначення віку пла-

стів, знають, що перша наша турбота полягає зовсім не у тому, чи належать ці кістки будь-якому з численних видів. Ми дивимось, перш за все, яка стадія еволюції, їм відповідає, так само, як стадії, які відзначають зміни організації тварин, у цей же час відзначають головні підрозділи геологічних часів... Цей метод значно менш важкий, ніж можливо було б думати. У природі все просто – кількість типів обмежена. Назви, які наводили природознавство, змушують передбачати складність, яка по суті не існує. Багато форм, мабуть, різних, представляють одну і ту ж форму, яка піддається змінам протягом тривалого часу. Необхідно звикнути до того, щоб стежити за типами у їх перетвореннях і вміти знаходити в них різні епохи» [6, с. 56].

А. Годрі зауважує: «Якщо геолог зустрічає види вже відомі, які надійно характеризують певну епоху, ці види служать для нього кращим посібником. Але живі істоти так швидко змінюються, якщо дивитися за епохою або країною, що часто ми знаходимо нові види, які не сприяють нам при визначенні формації. Тоді дослідження їх стадії еволюції може служити нам вказівкою. Виключаючи вивчення ссавців, це дослідження рідко здатне визначити підяруси або навіть яруси, але вказує на величезні геологічні підрозділи. Однак і це вже важливо. Відмінності між видами представляють собою поділки на часовому циферблаті, які визначають хвилини; стадії еволюції – це цифри, які позначають години» [6, с. 67].

Ця фраза А. Годрі засвідчує той факт, що вчений вже на той час одним з перших усвідомив, що у філогенії слід розрізняти таксони рангу порядків, класів і відділів, які «не обов'язково пов'язані родинними зв'язками, або, у конкретному випадку, перебувають у незвично віддаленій спорідненості» [6, с. 68]. Згідно його висловлювань, вони є фаціями, які характерні для окремих епох в історії світу. А це свідчить, згідно сучасної наукової мови, про те, що вони мають поліфілетичне походження. Тобто родини і роди є рядами видів, які походять один від одного.

Звичайно, А. Годрі не міг висвітлити багато питань еволюційного вчення. Так, питання про рушійні сили еволюції на різних таксономічних рівнях, він взагалі не торкався. Він тільки вказував на можливий вплив різних факторів – від схрещування до Ламаркістського «управління органів», впливу зовнішнього середовища, природного добору та впливу мікроорганізмів.

А. Годрі писав: «Коли вірили у постійність видів і в незалежність їх від попередніх форм, то не турбувалися про їх розвиток. Тепер ми не тільки допускаємо мінливість видів, але вважаємо, що будь-яка зміна мала своє значення. Ця зміна представляє стадію еволюції, так що завдяки зв'язку між видами у послідовні епохи, ми встановлюємо історію родин, як і історію особини. Один загальний план панував в історії організмів: палеонтологія займається вивченням цього плану.

Декарт допускав автоматизм тварин. Він вважав, що Бог рухає ними, діючи прямо на їх органи. Лейбніц поставив на місце цієї теорії вчення про сили, тобто динаміку. Він запропонував, що коли тварини діють, відчувають або роздумують, то це залежить не від прямого втручання Божества, а від дії сил, вкладених богом у цих тварин.

Подібно до Лейбніца я вважаю, що істота характеризується як сила або комбінація сил. Ці сили різні: є такі, які діють, не маючи потреби у речовині: вони утворюють факти чистого розуму. Є і такі, які володіють частинами матерії й утворюють з неї органи. Нам невідомо, якими були перші життєві сили. Архейська група маловідома, а кембрій – найдавніша з добре досліджених формацій – включає багато типів, вже достатньо розвинутих» [6, с. 70]. На думку А. Годрі усі ці сили створює першопричина – Бог [6, с. 71].

«Бог близький до природи, але не зливається з нею, так як історія світу вказує на єдність плану, на незмінну організуючу силу, тоді як палеонтологія дає нам картину безперервної зміни життєвих істот. Ця мінливість протилежна вічному Богові» [6, с. 72].

А. Годрі завершує свою книгу словами: «Усе змінюється або вмирає, гігант і карлик, народ і особина приречені на повільне або швидке зникнення. Найбільш обдаровані мабуть найбільш нездоланні, часто гинуть, не залишивши нащадків. З того дня, коли перше творіння отримало дихання життя, скільки істот загинуло; скільки народжень, скільки любові; скільки нащадків загинуло без сліду! Мінливість є, мабуть, вищий закон природи.

Є щось сумне у цій картині непоясненої смерті стількох істот. Душа палеонтолога, втомлена змінами, пригнічена цією тлінністю, прагне знайти точку опори: вона знаходить її в ідеї безкінечної Істоти, яка, серед цих змін, залишається постійною» [6, с. 72].

Безперечно, А. Годрі був сучасником періоду становлення палеонтології як самостійної науки. Ось чому він дає своє свідчення того,

що, на противагу думкам декотрих ідеологів та істориків науки, процес цей спочатку не мав практичного спрямування. У його основі лежав суто теоретичний, філософський інтерес окремих інтелектуалів. З цього приводу А. Годрі зазначав: «Чиста, або так звана умоглядна наука, дає найбільш цінні дані на той момент, коли про це найменше думають. Не завжди речі, які здаються понад усе більш корисним, приносять найбільшу користь.

Тридцять років тому, коли Л. Рютімейер* і я почали збирати дані спостережень, які відносилися до зв'язків між ссавцями минулих епох, нами керувала єдина філософська думка. Ми прагнули до ідей простоти та єдності, які здавалися нам верховною ціллю науки. Мене часто підтримувала думка, що ми робили щось практично корисне, не усі у Франції визнавали користь у складанні таблиць послідовних форм, які появлялися у різних геологічних епохах. Еволюційне вчення здавалося суто теоретичним, мало цього, усі вожді французької науки піддали його сумніву. Протягом тривалого часу зоологи Паризького музею відмовлялися розглядати палеонтологію як особливу науку, якій призначалося висвітлити історію творіння. Геологи не більше за зоологів були схильні на користь нової науки...» [6, с. 55].

Таким чином, слід зробити висновок, що А. Годрі як дослідник природи не був неоламаркістом, але він став у Франції першим палеонтологом, хто дав такому поняттю, як *мінливість фаун*, еволюційне пояснення. І тому його вважають основоположником еволюційної палеонтології.

Ось як трактує внесок А. Годрі у розвиток теорії еволюції видатний російський історик біології В.І. Назаров у своїй монографії «Учение о макроэволюции: На путях к новому синтезу» (1991): «Еволюційна ідея в палеонтології з самого початку перемогла у формі дарвінізму. Дарвінівська спрямованість цієї нової дисципліни, закладена у 70-80-х роках ХІХ ст. працями В.О. Ковалевського, Т. Гекслі, М. Неймайра, Л. Вюртенбергера, домінувала аж до початку ХХ ст., і неоламаркісти, такі як Коп, склали тоді серед палеонтологів значну меншість. Вказаними дослідниками були описані перші філогенетичні ряди різних груп тварин. Однак, перебуваючи на позиціях тео-

* Людвіг Рютімейер (1825-1895) – швейцарський зоолог і палеонтолог, професор зоології і порівняльної анатомії Базельського університету. Вивчав викопних ссавців. Як і А. Годрі, один з перших палеонтологів-еволюціоністів. Поряд з природним добром приймав ламаркіські фактори еволюції, зокрема прагнення до удосконалення.

рії природного добору, вони зовсім не робили спроби уточнити, які з його еволюційних механізмів лежать в основі розвитку видових і надвидових ознак. Їх, у першу чергу, цікавили закономірності (шляхи і спрямованість) морфологічних змін, а не фактори, які їх викликають.

А. Годрі мав на меті представити вимерлі форми не як ізольовані, а як «фази розвитку типів», які продовжують свою еволюцію через безодні геологічного часу. Не займаючись пошуком істинних філогенетичних зв'язків між великими підрозділами тваринного світу та прагнучи зберегти лише зовнішню стрункність своїх висновків, А. Годрі допустив масу грубих помилок і необґрунтованих суджень, але загалом намалював вражаючу та доступну будь-якому освіченому читачу картину неухильного прогресу. У своїй підсумковій праці А. Годрі (1896) детально розглянув шляхи реалізації прогресу, який на його думку складається з «поступового підсилення диференціації та появи нових форм», збільшення розмірів тіла, розвитку рухової активності, чуттєвості та розумових здібностей. Уся історія тваринного світу схожа на послідовні фази розвитку людини протягом її короткого життя. Як би не змінювався вигляд викопних фаун на різних етапах геологічної історії, цей світ, як і світ сучасних організмів, утворює «велику єдність», і одне з основних завдань палеонтології полягає у тому, щоб з'ясувати риси схожості між ними» [7, с. 28].

Таким чином, лейтмотивом еволюційної концепції А. Годрі слугувала ідея «постійної гармонії» і певного «плану» філогенетичного розвитку. Власне ці дві категорії забезпечують, вважав вчений, прогрес незалежно від факторів середовища. А. Годрі з цього приводу зазначав: «В історії тваринного світу є план, палеонтологія повинна вивчати цей план» [5, с. 4]. Звичайно, у трактуванні «плану» А. Годрі проявив себе свідомим теїстом. Він розірвав стосунки з природничо-історичними традиціями та проголосив створювачем цього плану «безкінечну і незмінну Істоту» – Бог виступає першопричиною сил життя, розуму і еволюції. Він не тільки творець органічного світу, але і вічний діяльний агент, який постійно керує справами природи.

В.І. Назаров робить висновок: «Зрозуміло, що при такому погляді на еволюцію А. Годрі мало цікавився природними причинами перетворення видів. Він вважав, що кожний вид був наділений від початку певним запасом «життєвої сили». Коли у ході філогенетичного

розвитку вона витрачається, вид втрачає здатність змінюватися й обов'язково вмирає. Таке уявлення після праць А. Годрі отримало широке поширення серед палеонтологів і панувало протягом декількох десятиліть. Однак, коли А. Годрі зачіпав питання про можливі шляхи перетворення видів при переході від однієї геологічної епохи до іншої, він стверджував, що одні особини, які походять від спільних родичів, змінювалися одночасно, але при цьому залишалися схожими і могли давати плодючих нащадків. Інші особини, народжені від тих же родичів, у силу різних причин відразу ухилялися одне від одного і вже не давали плодючих нащадків. У першому випадку старі види просто перетворювалися на нові, а в другому – зростало видове різноманіття. Згідно нашої думки, уся увага А. Годрі була сконцентрована на надвидовій еволюції – на перетвореннях родів, родин, рядів і класів. Процес виникнення відомих ознак був для нього, як і для усіх палеонтологів того часу, просто недоступним. Тому усі роздуми А. Годрі, які стосувалися видоутворення, відносилися лише до виникнення ознак більш високого систематичного рангу. Не дивно, що А. Годрі негативно відносився як до теорії Ч. Дарвіна, так і до доктрини Е. Копа» [5, с. 29].

Наука, яка займається дослідженнями викопних решток тварин і рослин, називається палеонтологією. У той час як біологія займається вивченням різноманіття існуючих на сьогоднішній день видів та їх способу життя аж до молекулярного рівня, палеонтологія досліджує тваринний і рослинний світ минулого нашої Землі, який за часом перебуває найближче до усіх начал. Ось чому палеонтологію слід розглядати як науку про походження. Під час дослідження викопних решток слід виходити з різних передбачень: або усі живі істоти були створені відразу (модель створення), або вони були створені послідовно. Від палеонтології чекають, що вона підтвердить правильність або доведе помилковість цих протилежних поглядів. У рамках моделі створення палеонтологія робить висновки про те, що серед викопних неможливо віднайти жодних проміжних ланок між класифікаційними типами (їх ще називають основними типами). У межах еволюційної моделі, навпаки, зустрічаються передбачення, що такі проміжні ланки є, і із збільшенням кількості знову відкритих видів їх буде все більше і більше. Палеонтолог і геолог Альбер Годрі належав до прихильників моделі творіння. І про це свідчить його праця «Філосо-

фія палеонтології».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Поленов Б.К. Годри Альбер / Б.К. Поленов // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 т. – СПб, 1905.
2. Давиташвили Л.Ш. Альберт Годри / Л.Ш. Давиташвили // История эволюционной палеонтологии до наших дней. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948. – С. 138-148.
3. Дефорж Г.В. Науковий доробок М.В. Павлової (1854-1938) в контексті розвитку палеозоології: монографія / Відп. ред. О.Я. Пилипчук / Г.В. Дефорж. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2015. – 322 с.

4. Игнатъев И. Рец. на кн.: [Годри А. Философские аспекты палеонтологии; Гельмгольц Г. Философские и научные исследования зрения. 2-е изд., – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 112 с.] // Lethaea rossica, 2011. – Т. 5. – С. 85-89.

5. Годри А. Палеонтология / А. Годри. – СПб: Тип. А. Повороховщикова, 1896. – 74 с.

6. Годри А. Философские аспекты палеонтологии; Гельмгольц Г. Философские и научные исследования зрения. 2-е изд., – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 112 с.

7. Назаров В.И. Учение о макроэволюции: На путях к новому синтезу / В.И. Назаров. – М.: Наука, 1991. – 288 с.

Дефорж Анна Альбер Годри як філософ палеонтології (до 190-річчя від дня народження)

У статті висвітлено філософські погляди видатного французького геолога і палеонтолога Альбера Годри на проблеми природничих наук, зокрема, на філософські проблеми палеонтології. Автор простежує перебіг геологічних епох і відмічає послідовні зміни у них, які, на його думку, були хоча і очевидними, але не радикальними. Показано як А. Годри стверджував, що палеонтології не вдалося відкрити жодного нового класу або хоча б підкласу тварин, тому що ще з первісних часів одухотворена природа у загальних рисах була схожою на теперішню. А. Годри зробив низку правильних висновків: про тривалість різних періодів історичного розвитку Землі.

Ключові слова: палеонтологія, філософія, геологія, зоологія, наука

Дефорж Анна Альбер Годри как философ палеонтологии (к 190-летию со дня рождения)

В статье отражены философские взгляды выдающегося французского геолога и палеонтолога Альбера Годри на проблемы естественных наук в частности, на философские проблемы палеонтологии. Автор прослеживает ход геологических эпох и отмечает последовательные изменения в них, которые, по его мнению, были хотя и очевидными, но не радикальными. Показано как А. Годри утверждал, что палеонтология не удалось открыть ни одного нового класса или хотя бы подкласса животных, потому что еще с первобытных времен одухотворенная природа в общих чертах была похожей на нынешнюю. А. Годри сделал ряд правильных выводов, в частности, о длительности разных периодов исторического развития Земли.

Ключевые слова: палеонтология, философия, геология, зоология, наука

Deforzh Hanna Alber Gaudry as a philosopher of paleontology (to anniversary of 190 years from his birth)

The article reflects the philosophical views of the prominent French geologist and paleontologist Alber Gaudry to the problems of natural sciences, in particular, on the philosophical problems of paleontology. An author traces the motion of geological epochs and marks successive changes in them, although being obvious, but not radical in his view. It is shown as A. Gaudry asserted that paleontology did not succeed to open a single new class or even subclass of animals, because going back to primitive times the inspired nature in general looked like present. A. Gaudry did several correct conclusions, in particular, about duration of different periods of historical development of Earth.

During a paleontology chronicle he also worked on the issue whether it is possible after fossils to define that for development of life from more subzero forms to higher the millions of years are necessary. What is more, A. Gaudry said that in an order to examine minerals of animals for the purpose of their origin, it is necessary to know about the processes of formation of siltages.

Keywords: paleontology, philosophy, geology, zoology science

Рецензенти:

Тихонов А.К., д.і.н., професор

Шкляж Й.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 28.10.2016 р.